

Mijn Elle van Rijn  
naam is Nadra



## Java, 2003

In de zwoele avondlucht zie ik lichtjes branden aan de andere kant van de rivier. Vage contouren van bewegende mensen. Zachte windvlagen met moderne muziek. De Indische klanken van mijn jeugd zijn allang niet meer populair. Achter me scheurt een brommer voorbij. Een hond blaft onafgebroken. Je vraagt je af waar het dier de energie vandaan haalt. Gelach van jonge mensen. Getjirp van honderden krekels. Ik weet niet hoe lang ik al aan de oever van deze rivier zit. Mijn neef Nono zegt dat dit de plek is waar de geesten uit het water opstijgen. Misschien dat ik daarom hier ben gaan zitten. Een onbewuste poging om de onderwereldse krachten mijn bovenwereld te laten overnemen. Ikzelf weet het niet meer, ik zit hier al uren, doelloos. Ik weet niet meer waar ik naartoe moet, waar ik thuishoor en tot welke familie ik behoor. Ik ben alleen. Eigenlijk mijn hele leven al. Zelfs mijn naam is onduidelijk. Ik ben gedoopt als Hubertina Maria Hertogh. Ik ben als moslima ingewijd als Nadra Binti Ma'aruf. Ik woonde in het oosten en in het westen, om uiteindelijk hier te eindigen, op mijn geboortegrond, op Java. Mijn reis heeft lang genoeg geduurd.

Plotseling staakt de hond zijn geblaf. De muziek aan de overkant is gestopt.

Ik leg mijn hoofd op de stoffige aarde. Met mijn ogen gesloten dompel ik me onder in klanken van de natuur. De zacht stromende rivier, de vogels en de krekels vormen samen een concert. Het idee dat dit over honderden jaren nog precies zo zal klinken, geeft

me rust. Wie weet, als ik me weg kan laten zakken in een diepe gevoelloze slaap, dat ik nooit meer wakker hoef te worden. Ik hoop het zo.

## Tjimahi, 1937

Mijn kleine stad lag op de hoogvlakte boven het drukke Bandung, waar in 1937, mijn geboortjaar, de eerste grote internationale conferentie werd gehouden over hygiëne. Het bleek de voorloper te zijn van de Wereldgezondheidsorganisatie. Een goed begin, voor een samenleving die steeds wijzer werd.

Tussen de militaire gebouwen en de tweeledige bevolking van indo's en Indiërs, groeide ik op tot een eigenwijze kleuter. 'Imut-imut, zo schattig.' Dat riepen mensen als ze me zagen. Ik had een blanke huid en blonde krulletjes. Als een kleine porseleinen pop die iedereen wilde aanraken om te voelen of ik echt was. Zo vertelde mijn Indische oma, Nor Louise, als ik bij haar op de kampong was en met mijn hoofd tegen haar boezem lag. Ik hield van haar zangerige stem in het Bahasa Indonesia. Het waren net bijtjes die zomend om elkaar heen dansten. Heel anders dan de klanken die mijn moeder uitstootte, die meer leken op een stel aanvallende wespen. Zeker als mijn moeder ons iets duidelijk wilde maken wat we nooit mochten vergeten, staken haar zinnen je recht in je hart. Zo zei ze meer dan eens dat ze liever een jongetje had gewild. Haar eerste twee kinderen waren meisjes, God verhoede dat haar derde kind ook een meisje zou worden. Ze bad haar vingers blauw dat de volgende baby het Hertogh-geslacht zou kunnen voortzetten. Ze kreeg mij, haar meest blanke kind tot dusver, dat dan weer wel. Toch kon mijn chique koloniale kleur niet alles goedmaken. Ik bleef een meisje.

Oma vertelde me dat mama tegelijk met mij katholiek gedoopt was, in de Cikapundunrivier. Ik had me er nooit een goede voorstelling van kunnen maken. Mijn moeder en ik samen op een boot met een priester. En wie had onze hoofden dan in het troebele water gedompeld? Papa? En had hij dan echt mijn moeder naar beneden gedrukt met haar onberispelijke, strak naar achteren gebonden haar? Hoe had hij haar zover kunnen krijgen dat ze mee boog en bereid was om kopje-onder te gaan? Want blijkbaar was dat nodig om een echte katholiek te worden. Ik had nog geen geloof, want ik was net uit mijn moeders buik gekropen, maar mijn moeder was van een andere leer, die volgens mijn vader heel hardnekkig was, het protestantisme. Ik had geen idee wat het betekende, maar het klonk als een ziekte. Mijn vader had mijn moeder zeker een uur onder water moeten houden om die plaag te doden, zo redeneerde mijn kinderebrein. O, wat zal ze boos geweest zijn op mijn vader, die haar met zijn grote handen in het stinkende nat had gedrukt. Mijn moeder hield niet van de rivier, ze hield niet van zwemmen of ravotten in het water. Alles uit de natuur bestempelde mijn moeder als smerige vuiligheid, en typisch iets voor inlanders. Wij waren anders. Mijn vader kwam uit Nederland. Het land van de koloniale overheerser. Papa lette er altijd op dat we thuis Nederlands met elkaar spraken, maar zodra hij uit zicht was gingen we meteen over op het Bahasa. Zelfs mijn moeder deed dat, al zou ze dat aan hem nooit hebben toegegeven.

Als hij in een goede bui was, vertelde mijn vader me weleens over zijn land van herkomst. Het was er de helft van het jaar koud, en dan werd de aarde bedekt met een witte deken. Als ik vroeg of het niet te warm was onder die deken, moest hij hard lachen. 'Bertha, je snapt het niet. Sneeuw heet het. Sneeuw.' Ik dacht aan de bloesem, die een tapijt van witte blaadjes over onze tuin legde. Ik dacht aan het meel waarmee mijn vader brood bakte op de militaire basis. Ik dacht aan de suiker die ik een keer had laten vallen op de keukenvloer. De pot was uit elkaar gespat op de donkergrijze tegels. De suiker had zich over de vloer uitgespreid in de vorm van een ster. Ik weet nog dat ik ernaar keek en dacht: kijk eens, een ster. Mooi! De baboe had me een

standje gegeven en het doorverteld aan mijn moeder. Mijn moeder had me een oorvijs gegeven en het doorverteld aan mijn vader. Mijn vader had zijn broekriem afgedaan en mij over de leuning van de bank laten bukken. Onze bank was rood, en ik weet nog dat ik me afvroeg of mijn billen net zo'n kleur zouden krijgen als papa me geslagen had. Ik wachtte gespannen af. Maar de klap landde op mijn rug. Ik was kwaad want daar had ik niet op gerekend. Ik had mijn billen aangespannen, niet mijn rug. Toen ik ook mijn rug sterk maakte kwam er niks meer. Dat was het. Mijn vader zei: 'Niet meer doen, Bertha. Je bezorgt je moeder hoofdpijn.' Hij liep weg en toen moest ik pas huilen. Mijn oudste zus kwam naar me toe en aaide me zachtjes over mijn haar. Ik duwde haar hand weg. 'Papa doet alles wat mama zegt!'

'Dat doen alle vaders,' antwoordde mijn zus. 'Dat hoort zo.'

Omdat ik eigenlijk een jongen had moeten zijn, werd ik gehuld in jongenskleren. 'Celana monyet!' riepen de kinderen mij na. Apenbroek! Ik droeg een soort tuinbroek, in tegenstelling tot mijn zussen, die prachtige roze en witte jurkjes aanhadden. Dat wilde ik ook zo graag, maar daar had mijn moeder bij haar derde dochter geen oren meer naar. Ik werd genegeerd door mijn biddende moeder, die hoopte dat nu ze eenmaal gedoopt was, haar droom om een jongetje te krijgen zou uitkomen. En ja, na Wiesje, Corrie en mij werd er in huize Hertogh eindelijk een baby geboren met een klein piemel-tje, mijn broer Keesje. Daarna volgde nog een jongetje, Ben. Maar voor hem had mama blijkbaar niet genoeg weesgegrootjes gezegd, want Ben had één half armpje. Mijn moeder was weer zichtbaar zwanger en ik vermoedde dat er na Ben alleen nog maar meer misvorming zou volgen. Ik had eens een plaatje gezien van een tweeling die op de pasar stond, met hun hoofden aan elkaar vastgegroeid. Dat vond ik reuze interessant en ik hoopte dat mijn moeder ook van zoiets excentrieks zou bevallen. Dan werd ik beroemd als het zusje van de wonderkinderen en dan zouden we de hele wereld over reizen.

Ons gezin was dus katholiek. Mijn vader, Adrianus, kwam uit

het zuiden van Nederland en mijn moeder, Adeleine, kwam van Java. Ze was de dochter van Joseph Hunter, mijn opa, die uit Schotland kwam en haar protestants had gemaakt, maar die ik nog nooit in levenden lijve had gezien omdat hij was doodgegaan nog voor ik geboren was. Oma was weer de dochter van een inlandse moeder en een Duitse vader. Nederland, Duitsland, Schotland, al die verre landen zeiden me helemaal niks. Het enige beeld dat Nederland bij me opriep, was een groen veld met zwart-wit gevlekte koeien, daar had ik eens een schilderij van gezien. ‘Hoe kan het dat die koeien niet wegzakken in het rijstveld?’ had ik toen aan mijn oma gevraagd. Ze had er smakelijk om moeten lachen. ‘Het zijn geen rijstvelden, meisje, maar weilanden.’

‘Is wei net zo lekker als rijst?’ was mijn volgende vraag geweest.

Rijst was mijn favoriete gerecht. Ik at de witte korrels het liefst met alleen wat ketjap, tot grote ergernis van mijn moeder, die mij probeerde te dwingen om er vlees en groenten bij te eten. ‘Nee, dank u,’ was mijn antwoord. ‘Je moet!’ dreigde mijn moeder. ‘Eet het nou maar,’ fluisterde Wies, mijn zus. ‘Je krijgt er straks van langs van papa,’ dreigde mijn moeder. De kleine Ben, die op zijn stoel zat vastgebonden omdat hij er anders af dreigde te vallen, begon te huilen. ‘Jouw schuld,’ sneerde moeder. De baboe had Ben al bevrijd en probeerde hem te troosten. Tevergeefs, het peutergekrijs galmde zeker tot het einde van de straat. Maar mijn moeder krijste nog harder. Ik hoopte dat oma het op de kampong, een dorp verderop, kon horen. ‘Als je nu niet je bord leegeet, Bertha Hertogh, kun je in je eentje buiten gaan zitten eten.’ Dit vocale geweld had een direct effect op mijn kaken. Ik klemde ze stijf op elkaar, als in een reflex. Ze zaten op slot en al had ik het gewild, ik kreeg ze niet meer open. Ik voelde me meer een toeschouwer dan een deelnemer of de veroorzaker van dit hele tafereel. Toch kon ik de gedachte dat ik wellicht beter gehoorzaam kon zijn, niet omzetten in actie. Ik zat erbij en keek ernaar: naar mijn broertje, dat met een hoogrode kleur en tranen op zijn wangetjes heen en weer wiegde op de heup van onze baboe. Naar mama, die me in het Bahasa woorden toeschreeuwde die ik nog nooit had gehoord maar die niet veel goeds voorspelden. Naar mijn twee zussen, die me

aankeken met een expressie die het midden hield tussen smeken en verwijten. En naar mijn broer Kees, die doorat alsof er niets aan de hand was. Ik zag hoe mijn moeder op mij afkwam. Ze trok me omhoog aan mijn oor. Ik bewoog mee, ook al had ik het gevoel dat mijn spieren lam waren. Ze sleurde me door de voordeur naar buiten en beet me toe: 'Kinderen die alleen maar rijst willen eten, mogen niet aan tafel zitten. Die eten buiten in het stof.'

Sinds die dag zat ik bijna elke maaltijd buiten. Ik deed niet eens moeite meer om bij de rest van de familie aan te schuiven. Alleen als papa thuis at probeerde ik het soms, maar ook die pogingen strandden meestal op de veranda. Inmiddels vond iedereen het de gewoonte zaak van de wereld dat ik daar zat. Het was een grappig verhaal geworden voor familie en vrienden. Ze hadden zelfs een foto gemaakt terwijl ik op het trappetje zat te eten, die prijkte nu op onze schouw. 'Onze Bertha eet niet, nou dan kan ze net als een wilde in de openlucht eten. Zo doen wij dat.' 'Zo doen wij dat' was een veelgehoorde uitspraak in mijn familie. Alsof ze het leven net hadden uitgevonden en hun unieke methodes als heuse missionarissen met iedereen wilden delen.

Met mijn kommetje rijst met ketjap zat ik vaak te kijken naar de grote bomen achter ons huis. Kanariebomen met dikke wortels en een wirwar aan takken en bladeren, waarin wel honderden vogeltjes woonden. Een heel ander tafereel dan ons witte huis, dat uit allemaal precies dezelfde, op elkaar gemetselde bakstenen bestond. Mijn moeder zei altijd dat we heel dankbaar moesten zijn dat we in zo'n mooi stenen huis mochten wonen. Maar ik vond ons huis saai. Alles was er rechthoekig: de deuren, de ramen, kamers, de bank en de bedden. Een eigen bed had ik niet. Ik sliep met Wies en Corrie op de kamer. Ze lieten me in het midden van het tweepersoonsbed slapen. Dat was lief, zo kon ik niet uit bed vallen. Ze deden soms alsof ik een pop was, dan kleedden ze me aan als een echt meisje en mocht ik alleen praten als zij toestemming gaven. Ze kamden mijn krullen en lieten me rode bessen eten zodat ik rode lippen kreeg. Het was een fijn spel. Het leek alsof ikzelf niet bestond, en de pop wel. Even



kon ik doen alsof ik niet Bertha was maar iemand anders. De laatste keer dat mijn zusjes mij zo hadden toegetakeld brachten ze me lachend naar mama: 'Kijk eens naar onze Bertha, mama, mama, kijk dan!' Mijn moeder keek op en legde haar naaiwerkje neer. Ik hoopte dat ze me zou bewonderen, en me zou knuffelen zoals ik dat zelf deed met mijn poppen. Maar in plaats daarvan zuchtte ze diep, nam een slokje van haar thee en ging weer verder met het verstellen van de jurk.

Mijn rijstkom was leeg. Ik had een tijdje naar de kanariebomen zitten staren en kon de verleiding niet langer weerstaan. Ik zette de lege kom naast me neer en rende naar mijn lievelingsboom. Met de behendigheid van een aapje klom ik naar boven. Vogels stoven weg uit hun nesten, eekhoortjes sprongen angstig over naar een andere boom. 'Ik doe niks, hoor. Ik bijt niet,' zei ik met een zachte stem. Maar mijn daadkrachtige klim naar boven leidde desondanks tot instinctief vluchtgedrag. Bovenin, waar de takken steeds dunner werden, liet ik me zacht heen en weer wiegen door de wind en keek ik naar de bewegende wereld onder me. Ik zag hoe de nette wijk waarin wij woonden overging in de kampong, waar mijn oma woonde. Er kringelden rookpluimen omhoog. Over de wegen en paden reden tientallen fietsen. Paarden trokken zware karren voort. Als ik de andere kant uit keek, zag ik de toren van de kerk en daarnaast de koepel van de moskee. Ik hoorde een motor links op de heuvel, autogeronk rechts op de zandweg die langs ons huis liep, en geblaf uit elke richting. Als ik goed had geluisterd, had ik ook de stem van mijn broertje Kees kunnen horen, die beneden aan de boom stond te schreeuwen, maar daar sloot ik mijn oren voor af. Tot mijn moeder naar buiten kwam. 'Bertha, als je nou niet snel uit die boom komt, roep ik papa!' Dat was niet nodig, dat deed Kees al: 'Papa, papa, Bertha zit weer in de boom!' Inmiddels hadden ook mijn zussen, Wies en Corrie, de achtertuin bereikt. Zelfs Ben was al kruipend op de commotie afgekomen. Iedereen keek naar boven. 'Ze zit echt hoog,' hoorde ik Wies zeggen. 'Als ze maar niet valt!' Daar was mijn vader, die als laatste naar buiten gestormd kwam,

duidelijk minder bang voor. Hij schreeuwde: 'Als jij niet binnen twee seconden beneden staat, zal je ervan lusten.' Ik wist dat dit synoniem was voor een aantal riemslagen. Met mijn onwillige lijf klauterde ik zo snel ik kon naar beneden. Mijn vader keek me hoofdschuddend aan, maar hield zijn riem in zijn broek. Mijn moeder gaf me een oorvijg en stuurde me meteen naar bed. 'Jij krijgt nooit een jurk aan,' hoorde ik haar nog sissen terwijl ik met gebogen hoofd naar binnen liep, ons hardstenen huis in.

Op de kampong in Tjimahi speelde ik onder het houten huis van oma. Het stond op palen, en eronder hadden mijn neefje Nono en ik onze geheime hut. Nono was de zoon van mijn oom Waldi, de broer van mijn moeder. Mijn neefje en ik konden goed met elkaar opschieten. We vertelden elkaar geheimen en verstopten schatten die we in het bos vonden onder oma's huis. Ik had al een dik stuk touw gevonden, van een oude boot of zo, een ijzeren ring van een trekkar en een speerpunt. Maar dat laatste geloofde mijn neefje niet. Hij zei dat het gewoon een scherpe steen was. Nono had tot nu toe alleen nog maar wat stomme stokken gevonden, waar niks bijzonders aan was, maar die middag kwam hij aanzetten met een schedel. 'Bertha, ik heb een mens gevonden.' Daar trapte ik niet in, want het kopje was veel kleiner dan een mensenhoofd. 'Het is een kind!' zei Nono, die niet wilde toegeven dat het gewoon een schedeltje van een java-aap was. We gingen ermee naar oma en die schrok zich rot. Ze begon raar te praten en eerst dacht ik dat ze weer aan de whisky had gezeten, maar het was nog vroeg en meestal dronk ze pas als de avond was gevallen. 'O anak, anak,' zei ze. 'Jullie hebben de geest van het bos te pakken.' Nono liet de schedel meteen los, maar ik raapte hem weer op. 'Oma, dit is een macaca toch?'

'Cerdas gadis,' zei mijn oma, wat 'pienter meisje' betekende. 'Maar de dolende ziel van een onbegraven macaca kan veel schade aanrichten. Ze gaat spoken in je huis en laat het bos heel hard waaien. Jahat, onheil, zal volgen.'

Nu wilde ik de schedel ook loslaten, maar ik was bang dat de geest dan nog kwaaiër zou worden. 'Wat moeten we doen, oma?'

‘Vind een rustig plekje waar je hem kunt begraven,’ antwoordde ze.

‘Brengt dat dan geluk in plaats van ongeluk?’ Nono trok al aan mijn arm. ‘Wacht even, Nono.’

‘Het zal *damai dan tenang*, rust en vrede, brengen,’ zei oma.

‘Kom Bertha, ik weet een goede plek.’ Nono pakte de schedel van me af en rende het bos in. Gehaast liep ik achter hem aan. ‘We begraven hem hier langs de rivier,’ hijgde Nono. ‘Dan komen er geen overstromingen meer.’

‘Nee, hij moet onder oma’s huis!’

‘Jij bent gek, Bertha, *gila!* Oma vindt dat vast niet goed.’

‘We zeggen het niet, maar het is goed voor haar. Toe, Nono...’ Ik keek hem smekend aan.

‘Goed dan, maar oma mag het niet weten.’

Terug bij oma’s huis slopen we er via de achterkant onder. Met mijn handen groef ik zo snel als ik kon een kuil. Nono had zijn ogen dicht en prevelde iets tegen de schedel.

‘Wat doe je?’

‘Ik zeg dat hij lief moet zijn voor oma en geen apenstreken moet uithalen.’

‘Stop hem er nou maar in.’

De kuil was diep genoeg, niemand zou het kopje ooit ontdekken. Snel zand erover en klaar. Terwijl ik erop toezag dat Nono het gat weer goed dichtstopte en de grond nog eens stevig aanklopte, zag ik achter hem twee kinderbenen verschijnen. Natuurlijk hoefde ik niet te raden van wie ze waren. Edah. Ze woonde bij oma en was het nuffigste kind dat ik ooit had ontmoet. Oma zorgde voor haar, dat was afgesproken met de ouders van het meisje. Edah was niet van hier. Oma had verteld dat ze van een consul uit Spanje of Italië was, maar daar geloofde ik niks van. Ze was pikzwart. Die mensen die daar vandaan kwamen, waren witter dan ik was. Ik kroop snel onder het huis vandaan. Daar stond ze, met haar handen in haar zij. ‘Wat doen jullie daar?’

‘Niks!’ zeiden Nono en ik allebei tegelijk.

‘O, nee? Ik weet het al.’

‘Dat kun je niet weten!’ zei Nono, die ook een hekel aan haar had.

‘Ik heb het lekker gezien!’

‘Niet waar!’ zei ik fel. ‘Zeg dan wat het is?’

‘Jullie hebben een schat begraven.’

‘Het gaat je niks aan wat wij begraven hebben.’

‘Aha, dus jullie hebben wel iets begraven. Dat ga ik zo opgraven.’

In een impuls rende ik op haar af en duwde haar tegen de grond. Natuurlijk begon ze meteen te gillen. ‘Doe haar mond dicht!’ Nono dook naast haar op zijn knieën en drukte zijn handen op haar mond. ‘Als jij iets tegen oma zegt, stuur ik alle boze geesten op jou af!’ Achter de handen van Nono klonk nu gesmoord gesnik. Ik keek in Edahs angstige ogen. ‘Knipper met je ogen als je belooft het niet op te graven.’ Ze deed haar ogen stijf dicht en weer open. ‘Het is goed, laat maar los,’ zei ik tegen Nono. ‘Eén woord en we beheksen je!’ beet ik haar nog toe. Edah bracht er een hees ‘ik zwijg tot mijn graf’ uit, een zinnetje dat ze waarschijnlijk van mijn oma had opgepikt, want haar had ik dat ook al vaak horen zeggen.

Ik kwam zo dikwijls bij mijn oma dat mama al eens had gezegd dat ik beter dáár kon gaan wonen, als het me daar beter beviel. Dat ze dat als een sneer bedoelde was me toen al duidelijk. Ik had weleens aan oma gevraagd of ik voorgoed bij haar kon blijven, maar bij voorbaat wist ik al wat haar antwoord zou zijn: ‘Dat kan niet meisje. Ik moet ’s avonds werken en dan is er niemand die op je let.’

‘Maar wie let er dan op Edah?’ vroeg ik zo onnozel mogelijk. Ik wist dat Edah bij oma’s burens logeerde als oma moest spelen in het theater.

‘Het kan niet, Bertha,’ was haar afgemeten antwoord.

Mijn oma was actrice, ze speelde in het Bintang Sinar-theater. Soms mocht ik met haar mee. Het theater was een magische plek. Eerst kleedde oma zich om in een prachtig gekleurd kostuum. Ze deed haar haar los, dat tot op haar knieën viel. Daarna ging ze voor de spiegel zitten. Gebiologeerd zat ik dan naar haar te kijken terwijl ze zich opmaakte. Op een avond had ze mijn gezicht ook zo mooi beschilderd. Ik herkende mezelf niet meer. Ik zag in de spiegel ie-

mand uit de Javaanse dansvoorstelling die ik niet lang daarvoor samen met oma had gezien. Ik stond op en begon meteen te dansen zoals ik die danseres had zien doen. Met mijn vingers gedraaid, mijn ogen van links naar rechts, en op één been. Ik viel meteen om. Oma had het niet meer van het lachen. ‘Jij kunt beter in bomen klimmen, Bertha,’ zei ze. ‘Of in het circus gaan werken als clown.’

Als de voorstelling begon mocht ik aan de zijkant van het toneel gaan zitten, tussen de doeken. Soms waren het heel serieuze stukken waarin mijn oma moest doen alsof ze heel verdrietig was. Dan probeerde ik niet te kijken en me op het publiek te concentreren. Vanuit de coulissen kon ik net de mensen op de voorste rij zien zitten. Hun gezichten stonden ook verdrietig maar op een rare manier, met scheefgetrokken monden en grote bange ogen, waardoor ik moeite moest doen om niet in de lach te schieten. Een keer zat ik achter het toneel te kijken en zag ik hoe een van de acteurs een flesje nepbloed uit zijn mouw haalde en het snel op zijn gezicht smeerde. Dat was heel spannend om te zien. Mijn oma zei tegen me dat ik aan niemand mocht vertellen hoe die acteur dat deed. Het was een van de best bewaarde theatergeheimen. Ssst...

Na afloop van de voorstelling bracht oma me weer naar huis. Daar at ze altijd bonen, die zouden helpen om weer nuchter te worden. Eerst had ik niet zo in de gaten dat mijn oma veel whisky dronk maar mijn moeder beklagde zich er steeds vaker over. Ik zag er niks kwaads in. Oma praatte soms wel wat raar, maar dat deed ze ook wel eens overdag, als ze nog niet naar de whiskyfles had gegrepen. Dan had ze het ook vaak over de *sihir*, de kwade goden. Of ze kwam met heel maffe verhalen waar ze zelf nog het hardst om moest lachen. Soms probeerde ik de grappen thuis na te vertellen, wat meestal mislukte, ook al doordat mijn moeder zo ongeduldig was. Als ik even niet op een woord kon komen, werd ik al onderbroken.

‘Oma?’ Het was middag. Oma zat op het houten bankje op de veranda een toneelscript te lezen en ik zat me naast haar te vervelen.

‘Bertha?’ deed ze me op dezelfde toon na. Ze wist waarschijnlijk dat er nu een lastige vraag kwam.

‘Woonde oom Waldi vroeger bij jou?’

‘Ja, maar hij is al vroeg gaan werken als loopjongen bij de legercommandant. En daar woonde hij toen ook.’

Ik haalde diep adem voor de vraag die ik eigenlijk wilde stellen. ‘Waarom woonde mama niet bij jou toen ze zo klein was als ik?’

Mijn oma zuchtte en keek me hoofdschuddend aan. ‘Dat heb ik je toch al zo vaak verteld, meisje.’

‘Nog een keer oma, toe?’

Oma legde het script weg en nam me op schoot. Hoewel ik daar al een beetje te groot voor begon te worden – dat zei mama tenminste altijd – wiegde mijn oma me zachtjes heen en weer. Ik maakte me zo klein mogelijk omdat ik hoopte dat ik dan lichter was, zodat oma mijn gewicht zo lang mogelijk zou kunnen houden. ‘Toen jouw mama geboren werd, zat er nóg een kindje in mijn buik. Een jongetje. Jouw moeder kwam als eerste ter wereld en waarschijnlijk had ze te veel van de grote moederkoek gegeten. Er was weinig meer over voor haar broertje, want mijn kleine jongen stierf nog voor het dag werd. Daar was ik heel verdrietig over, dat snap je.’

Ik knikte braaf.

‘Daar kwam nog bij dat het mijn verjaardag was. En dat brengt eeuwig ongeluk.’ Mijn oma zweeg.

‘Waarom dan?’ Ik wilde niet dat het zachte resoneren van haar stem ophield.

‘Dat is gewoon zo. Elk nieuw leven neemt een oud leven. Als dit op een gewone dag gebeurt, zullen we daar niks van merken. Dege-  
ne die sterft, is iemand die we niet gekend hebben. Maar als de geboorte precies op de verjaardag van de moeder valt, zal het noodlot zich rechtstreeks tot hen richten. Dan zal de moeder of het kind een vreselijk lijden tegemoet gaan.’

‘En dus moest mama weg.’

‘Ja, dat leek me beter voor ons allemaal. Ze ging bij mijn nichtje wonen, vlak bij de militaire basis. En daar heeft jouw moeder later papa ontmoet. Snap je?’

‘Was papa toen ook al ouder dan mama?’

Oma begon te lachen. ‘Natuurlijk was hij ouder. Jouw moeder

was pas vijftien, bijna een kind nog, maar ze wilden allebei graag trouwen, dus zo is het gegaan.’

‘Mama is niet lief voor mij.’

‘Dat moet je niet zeggen, Bertha. Mama heeft het druk. Nu heeft ze alweer een kindje in haar buik, en dat is zwaar voor een moeder.’

Ik wilde mijn oma best geloven, en ik zag ook wel dat mijn moeder het zwaar had, maar ik had ook door dat niet ieder kind voor haar gelijk was. Ze liet mij meer werken dan mijn zussen, gaf me bijna nooit een complimentje en ze knuffelde mij nooit. Misschien was ik ook wel minder lief dan Wies en Corrie. Misschien moest ik ook niet mijn broertjes terugslaan als ze mij sloegen, maar wat dan? Moest ik me pijn laten doen door die twee rotjongens en dan nog steeds de schuld krijgen van mama?

‘Oma, als ze u slaan, slaat u dan terug?’

Oma schoot overeind. ‘Mama slaat je toch niet?’

‘Nee, nee,’ haastte ik me te zeggen, ‘alleen een tik, als ik vervelend ben.’

‘Dat zal je dan wel verdiend hebben,’ grinnikte ze.

‘Papa slaat me wel met de riem of de takjes, maar eigenlijk alleen omdat mama zegt dat hij dat moet doen.’

Oma duwde me een stukje van zich af zodat ze me recht in de ogen kon kijken. ‘Jouw ouders houden van je, Bertha. Dat moet je nooit vergeten. Ze slaan je alleen als je echt stout bent geweest. Dat is normaal.’

Ik knikte, ietwat geschrokken van haar felle reactie. ‘Ik bedoelde ook eigenlijk niet papa of mama. Ik bedoelde, wat moet ik doen als vriendjes of zo me slaan?’ Met ‘of zo’ doelde ik op mijn broertjes, maar het leek me beter om dat niet te zeggen.

‘Dan sla je terug natuurlijk. Tenzij de ander veel groter en sterker is. Dan ren je heel hard weg.’

Zie je wel. Het was goed dat ik Kees of Ben een pets verkocht als ze op mij inbeukten. Tevreden legde ik mijn hoofd weer tegen oma’s borst. Oma pakte haar script weer op en liet het op mijn hoofd rusten. Daarna moet ik in slaap gevallen zijn, want ik werd wakker op het bed van oma toen opa Raden binnenkwam. Hij was niet mijn

echte opa, want die was de aarde ingekropen, zo had ze me al vaak verteld. Natuurlijk wist ik dat dat niet kon, maar mijn oma wilde het woord 'dood' nooit uitspreken. Mijn nep-opa, de man met wie ze nu samen was, kende ze uit het theater. Hij was een beroemd acteur. Ik was weleens een ijsje gaan eten met hem en toen werd er door de mensen op straat de hele tijd zijn naam gefluisterd: 'Raden, Raden Ismail!' Ik vond dat zo raar. Hij had heel lang, golvend haar en een grote snor en hij droeg meestal traditionele kleding, geen pak zoals papa. Voordat ze verliefd op hem was geworden heette oma gewoon Louise, maar ze had haar naam laten veranderen in Nor Louise toen ze moslima werd. Dat was weer een ander geloof dan het katholicisme of protestantisme. Ik snapte niets van al die geloven. Iedereen die steeds maar tot een andere god ging bidden. Nou ja, oma zei dat het niet zo heel veel uitmaakte. Als je maar geloofde in de goedheid van de mensen.

Ik hield me slapend, omdat ik bang was dat ik meteen naar huis moest als ze doorkregen dat ik wakker was. Raden boog zich kreunend over mijn kinderlijf. Zijn snor kriebelde tegen mijn wang toen hij me een kus gaf en ik rook zijn kruidige parfum. Je kon hem nog eerder ruiken dan dat je hem hoorde, hoewel zijn zware stem heel ver 'droeg', zo noemden ze dat in het theater. 'Selamat, bayi!' Ik opende mijn ogen en keek recht in zijn grote bruine ogen. 'Is er hier een meisje dat mee wil naar het theater?' vroeg hij op brommende fluistertoon.

Ik sprong meteen op en vloog hem om de hals. 'O, dank u, dank u, dank u!' riep ik enthousiast.

'Het is wel een ernstig stuk, met veel tranen,' zei opa Raden.

'Dat maakt niet uit,' zei ik. 'Oma heeft me verteld dat het toch niet echt is. Ssst... theatergeheim.' Ik legde mijn vinger op mijn mond en keek opa en oma samenzweerderig aan.

Oma lachte. 'Jij bent een bijzonder kind, Bertha, dat mag je nooit vergeten.'